

VOORWOORD

Door GERDA LENTEN HAVERTONG

Tien jaar oud was ik, toen ik in het CCS¹ in Paramaribo een mevrouw een verhaal hoorde vertellen over ene meneer Anton de Kom. Het was de eerste keer dat ik deze naam hoorde. Van het verhaal stak ik niet veel op, want hilariteit brak los in 't groepje waar ik bij hoorde. 'Anton A Komtyi' gniffelden we in het SrananTongo. Telkens zachtjes ritmisch in koor, wanneer de naam weer viel, die zoveel betekende als 'Anton 't Kommetje'. Geplaagd worden vanwege je familienaam was sowieso schering en inslag toen ik in Suriname op de lagere school zat. Pas later, tijdens de toneelmakelarijen van de buurtvereniging waar ik bij aangesloten was, kwam ik erachter hoe indringend belangrijk 'Anton A Komtyi' was en dat hij het baanbrekende legendarische boek *Wij slaven van Suriname* schreef.

En hij schreef meer. Gedichten bijvoorbeeld, en naar nu blijkt ook 'eigen vertelsels van Ba Anangsieh',² zoals hij ze zelf noemt. Deze verhalen over de spin blijken ons ook nu nog te raken, te plezieren en te verwonderen. Ze zalven ons. Om nog niet te spreken over de sensatie die het zien en betasten van de volgeschreven bladzijden in de schriftjes bij me teweegbracht. Ik verbeeldde me een hand te zien, vingers die de kroontjespen omsluiten, nadat die in de inktpot gedoopt is en zijn weg naar de onbeschreven bladzijde vindt. Moeiteloos worden de letters gevormd tot woorden, die na elkaar de plek krijgen overeenkomstig hun betekenis. Een Anangsieh torie is geschreven!

Een soortgelijke spanning staat me bij als wij met vakantie bij mijn Ouma³ op onze Plantage Brunswijk kwamen. Op de eerste pagina's van *Anangsieh tories* beschrijft AdeK de spanning wanneer zijn grootmoeder bij hen thuis komt en aanstalten maakt met haar Anangsieh torie te beginnen.

‘Kom mee,’ zei ze.

We verdrongen elkaar om een goede plaats te bekomen. Grootmoeder ging vlak voor de deur van onze hut op de grond zitten.

Ze was een echte Surinaamse. In een ogenblik zaten we om haar heen, want ook wij zijn echte Surinamers.

‘Hm, hm,’ kuchte grootmoeder, terwijl ze voorzichtig haar stok naast zich neerlegde.

O, het scheen ons een uur te duren, toen ze echt op haar gemak ging zitten.

Mijn moeder bracht haar een kalebasnap vol fris water, en toen grootmoeder de kom overnam viel een ijskoud druppeltje dood op mijn blote benen.

Ik moest toch even rillen.

[...] Alle ogen waren gericht op grootmoeders gelaat.

Toen zei ze: ‘*Ah Anangsieh torieh sah goh.*’

Wij antwoordden: ‘*Ah sah goh.*’

De verhaaltjes van de spin zullen verteld worden.

Jawel, ze zullen verhaald worden.

8 Ze begon met haar zachte stem, die zo helder was als het water uit een van onze bronnen. (p. 19)

Mijn eigen Ouma waggelde trots onze richting op, gekleed in haar wroko-koto⁴ met in haar ene hand de smokopatu,⁵

bengelend aan een hengsel. Met haar linkerhand ondersteunde ze af en toe handig de bij elkaar gebonden bos gesprokkeld hout, die zij moeiteloos balancerend op haar hoofd droeg. Wij, de kleinkinderen, zaten reeds opgewonden kirrend op de hoge stoep van het voorhuis. Die telde minstens vijf treden. Opletten dat je niet te hoog ging zitten, want Ouma zat altijd op de derde tree en dulde geen kind achter zich. ‘Mi no abi ai na mi baka’, ‘Ik heb geen ogen in m’n rug.’

Dan staat ze voor ons. Ze zakt door haar knieën, haar rok hangt over haar tip-tip⁶ op de grond. Gespannen kijken we toe. Ouma vangt een voor een ieders blik, zakt nog een klein beetje door haar knieën, omklemt de bos hout op haar hoofd en zet voorzichtig, precies op de vaste plek, de gietijzeren pot neer.

‘Yeeehhhh!...’ roepen we in koor. ‘t Hout van haar hoofd halen was een makkie. Handig verdeelt ze de stukken hout in de pot en steekt die aan. De knaloranje zon hangt reeds vrij laag aan de hemel. De schapjeswolken hebben zich bijna allemaal met elkaar vermengd. Het schemert. De muggen stormen in een zwerm op ons af, de rook stijgt op en we zijn beschermd. Ouma zit, schraapt driemaal haar keel en zegt:

‘Eer tin tin Anansi bin di – Lang geleden was Anansi er.’

Wij antwoorden: ‘Iya Anansi bin di – Ja, Anansi was er.’

Door de zoetgevooisde stem van Ouma wordt de torie – ze vertelt in het SrananTongo⁷ – steeds spannender en de drang haar goed te kunnen zien groter. Het wordt donker. De rook passeert. Telkens door de wind meegenomen. We worden niet gestoken. Ouma zingt een regel, wij zingen haar na. ‘t Is spannend, ook al zie ik Ouma enkel en profil.....

‘Deze verhaaltjes zijn van mijn land. Ik ben in Suriname geboren. Het land van eeuwige zonneshijn,’ schreef AdeK als eerste regel in een van zijn schriften. Hij liet ook nu geen kans voorbijgaan de ware historie van zijn land op waardige wijze te

prediken. Dat deed hij ook bewust van jongs af aan bij zijn kinderen. Door hun verhalen te vertellen zaaide hij signalen en sporen van liefde.

In de eerste helft van de jaren tachtig toerde ik met Judith de Kom, de dochter van Anton de Kom, en onze formatie Pimba Doti⁸ door Nederland. De formatie bestond verder uit wijlen Albert Mungro (schrijver, poëzie), Oscar Kemble (schrijver, poëzie), Freddy Kemmel (gitaar). Ik was de zangeres en verteller, Judith droeg poëzie voor. Evenals ik het toen een eer vond wanneer Judith het gedicht voordroeg dat haar vader schreef in haar poëziealbum, vind ik het thans ook weer zeer eervol om dit voorwoord te schrijven. De datum waarop AdeK het gedicht schreef staat erboven: op mijn geboortedatum, maar dan zes jaar eerder. De eerste regel luidt: 'Suriname ons vaderland!' Let op, met uitroepteken.

In oprechte liefde en interesse heeft zijn leven in dienst gestaan van anderen. Als activist kon de liefde voor zijn kinderen, het land, de mensen en de natuur hem geen groter geluk brengen. Anton vocht niet voor zichzelf, maar vocht voor een schone tuin voor de mensheid. Zijn verhalen ademen de drang om de schoonheid van de Surinaamse natuur en cultuur uit te dragen. Om de orale verbondenheid te continueren en kennis over de wortels uit het verleden te vergaren en behouden.

Ik kan mij dan ook zó goed voorstellen in wat voor een extase AdeK geraakte na het zien van een voorstelling van de vermaarde Erika Mann (1905-1969), een Duitse actrice en de oudste dochter van Nobelprijswinnaar Thomas Mann. Zij was lid van het politieke cabaretensamble Die Pfeffermühle, dat op satirische, charmante wijze kritiek leverde op sociale misstanden. AdeK zag het gezelschap in 1933 optreden tijdens een bijeenkomst van de Haagse Kunstkring. Hij was vol bewondering: 'Wat zij [Erika Mann] vertelt, zijn verhalen van

de spin!' Daarmee bedoelde hij: in dezelfde vorm, geest en stijl als de Anansi tories die hij kende uit zijn land. Nico Wijnen, die deze anekdote optekende in het boekje *Anton de Kom, zijn strijd en ideeën* (1989), schreef: '[Die uitspraak] zegt iets over de wijze waarop Anton de Kom meteen uitingen van Europese cultuur wist te vertalen in culturele uitdrukkingvormen van zijn eigen land.'

Waar liggen de wortels van de Anansi-verhalen? Toen de West-Afrikanen tussen de zeventiende en negentiende eeuw als slaven naar Suriname, het Caraïbisch gebied en de Antillen werden getransporteerd, namen zij verhalen mee. Deze verhalen droegen ze in hun lichaam, in hun fysieke zijn, volledig toegespitst op de orale traditie. Verhalen die doorspekt waren met de heldendaden van de spin genaamd Anansi. Het zijn vertellingen waarin Anansi en de overige dieren de personificatie zijn van menselijk gedrag. Volgens de overlevering zou in delen van de Goudkust de hele gemeenschap afstammen van één grote spin. Bovendien heeft de spin merkwaardige eigenschappen, in zowel lichaamsbouw als leefwijze. Denk aan de vaardigheid en het geduld dat de spin opbrengt om zijn web te spinnen en de buitengewoon slimme manier waarop hij aan zijn voedsel komt. Door dit alles geniet dit dier een ongeëvenaarde verering.

Dat AdeK in zijn *Anangsieh tories* voortborduurde op deze oude mythen blijkt bijvoorbeeld in zijn verhaal 'Asihmah de Bloeddrinker'. Het bouwt voort op de mythe over de Asema, die reeds eeuwenlang verteld wordt in Suriname. De Asema is een bloedzuiger die zich overdag als mens tussen de mensen begeeft en zich 's nachts ontdoet van haar of zijn huid. De huid wordt in een Mata⁹ gelegd en Asema verandert in een bloedrode bal of een ander monster en vliegt vleugelloos met een angstaanjagende kreet richting de prooi. Het verhaal wil

dat Asema om te kunnen leven regelmatig vers bloed van jonge mensen nodig heeft, het liefst kinderen, maar het bloed van dieren is net zo welkom. Altijd moet de bloedzuiger zich voor zonsopgang weer in zijn huid hijsen. Om hem of haar te vangen of te betrappen bestaat ook het verhaal dat er rijstkorrels op het erf gestrooid moeten worden. Asema zal die dan korrel voor korrel oprapen en overvallen worden door de zonsopgang, met alle gevolgen van dien.

AdeK doet geen afbreuk aan het bestaande verhaal, maar situeert zijn kinderproza 'Asihmah de Bloeddrinker' in het prachtige dorpje Kassiehmoelieh, dicht bij het Toemoek-Hoemackgebergte in het zuiden van Suriname. Alles was er stralend, goed en in evenwicht, tot Asihmah het monster ten tonele verscheen en kinderen roofde. Anangsieh kreeg een bemiddelende rol en beriep zich op zijn kennis over Asihmah en saffraan. Een bijzondere rol is weggelegd voor het vijfjarige meisje Masoehsah. In een dialoog met Anangsieh toont ze zich dapper en aanvallend.

'Ja, ja,' riep Masoehsah uit. 'Nu begrijp ik alles. Weet U, Ba Anangsieh,' sprak het meisje opgewonden, 'als Asihmah mij komt halen, dan zal ik zeggen: "Ach meneer Asihmah, wacht U even, ik zal mijn broer halen. Aan ons beiden hebt U meer dan aan mij alleen. En als Asihmah dan wacht, zal ik vader en moeder wakker maken en we zullen schreeuwen en allen vallen dan Asihmah aan.'" (p. 67)

12

Anton de Kom is onverzettelijk in de vorm van zijn verhalen, die hij, zo staat op de eerste pagina van zijn schriften te lezen, 'voor kinderen' noemt. Kinderen, zo lijkt hij te willen zeggen, zijn uitstekend in staat een prozaïsche tekst tot zich te nemen.

In 1986 vertrok ik zelf (als verteller en zangeres) met Hellen Gill (conga's & jimbe), Noni Lichtveld (schrijver, illustrator), Lieke van Duin (journalist, schrijver) en nog enkele personen naar Ghana. We wilden onderzoeken hoe de Anansi tories zich daar ontwikkeld hadden. Wat het luisteren naar de tories zo indrukwekkend maakt, zijn de krachtige uitdrukkingen, met stemverheffing uitgesproken of plotseling gedempt gefluisterd. We ontdekten dat de held Anansi, ondanks zijn overplaatsing naar een ander continent, niet had ingeboet aan karaktereigenschappen zoals zijn buitengewone slimheid en vooral geslepenheid. Dat stelde ons gerust. In Nederland reisden we reeds jaren stad en land af met voorstellingen waarin we Anansi tories vertelden. We bezochten scholen, theaters, bibliotheken, bedrijven. En in 1987 werden Noni en ik bekroond met de Eduard Du Perronprijs voor onze verdiensten bij het verspreiden en in stand houden van het Anansi-verhaal.

Met die ervaring in herinnering is het meer dan aangenaam om AdeK's zelfverzonnen *Anangsieh tories* te lezen, de tradities, waarden en idealen te herkennen en erkennen en die te kunnen plaatsen in de ontwikkeling waar hij voor stond. Kritisch zijn en toch werken aan saamhorigheid, zoeken naar elkaars solidariteitsvermogen. Ongelijke behandeling was toen al geen behandeling, in de ogen van Anton de Kom.

Het op slinkse wijze de ander slim af zijn, zoals we kennen uit de oorspronkelijke Anansi tories, krijgt bij AdeK een andere wending. Het ontbreekt zijn Anangsieh aan listigheid als inzet, die leidt tot venijn. De Anangsieh van Anton de Kom vervult een rol die altijd tot doel heeft het saamhorigheidsgevoel om zich heen te bevorderen.

13

De componenten waar AdeK onvoorwaardelijk mee verbonden is, weerspiegelen zich in het verloop van de relatie tussen Ontiehmangh, Ba Anangsieh en de slang. Alle drie zijn zij toegerust met grote kennis over de natuur van Suriname en

de rivieren aldaar. Anangsieh weet zich te schikken naar het belang dat hem thans is toebedeeld. Het kost AdeK geen moeite de verschillen in de karakters van de dieren in het oerwoud te determineren. Elk van hen vervult een eigen rol en er is sprake van wederzijds respect tussen Ontiehmangh, Ba Anangsieh en de slang – dat is een grote gift.

Het is briljant hoe vindingrijk en groot de verbeeldingskracht van Anton de Kom is in zijn Anangsieh tories. Ze ademen de drang van de schrijver om de schoonheid van de Surinaamse natuur en cultuur uit te dragen:

Honderden, ja duizenden miljoenen vogels met alle mogelijke geschilderde vederpakken doorkruisen de boomrijke streken. Waterplantjes met tere bloempjes maken grote ruikers van de vele kleine meren. Uitgestrekte bossen met bolletries, Man en Oemah barklak; fijnste ceders, sierlijke mahonies, letterhouten bruinhart en honderden andere soorten leven rustig en tevreden naast elkaar. (p. 91)

AdeK's liefde voor de natuur en cultuur van zijn land en zijn politieke idealen gaan hand in hand met zijn onbegrensde verlangen om ongebreideld en vredelievend naast en met elkaar te kunnen leven. In Anton de Koms verhalen weerklinkt altijd trots en de kracht van het intelligente bewaken van het algemeen goed en welzijn, door groot en klein, bij mens en dier.

NOTEN

- 1 ccs: Cultureel Centrum Suriname
- 2 Anangsieh: dit is de spelling die AdeK zelf hanteert en die in dit boek is aangehouden. Elders komt ook de spelling Anansi voor.
- 3 Ouma: grootmoeder
- 4 Wroko-koto: werkkleding
- 5 Smokopatu: rookpot
- 6 Tip-tip: slipper met houten zool en over de wreef tot aan de tenen een reep rubber van fietsband
- 7 SrananTongo: taal die in Suriname gesproken wordt
- 8 Pimba Doti betekent: witte klei aarde
- 9 Mata: grote houten vijzel
- 10 Met dank aan Marcella van der Kruk voor de enthousiaste gedachtewisseling.

BRONNEN

- Boots, Alice & Woortman, Rob, *Anton de Kom, biografie 1898-1945/1945-2009*. Uitgeverij Atlas Contact, 2009
- Cappelle, Herman van, *Mythen en sagen uit West-Indië*. Uitgeverij Thieme, 1926
- Koopman, J., *Avonturen met Anansie de spin*. Uitgeverij Mulder Holland, 1982
- Kom, Anton de, *Wij slaven van Suriname*. Uitgeverij Contact, 1934; recentste editie uitgeverij Atlas Contact, 2020
- Lichtveld, Noni, *Anansi: de spin weeft zich een web om de wereld*. Uitgeverij Aldus, 1984

GROOTMOEDER KOMT

Jaren geleden.

Ik was toen nog een kleine jongen in Suriname, mijn vaderland. Mijn hart popelde dagenlang van plezier. Je weet wel, het gevoel dat je hebt wanneer je met vakantie met vader en moeder mee op reis mag.

Nu... Het klopte me vanbinnen van vreugde, sneller dan het getik van de schoorsteenklok.

Grootmoeder komt.

Ze zou bij ons thuis komen. En natuurlijk zouden we haar om Anangsieh tories, verhaaltjes van de spin, vragen.

Broers.

Zusters.

Neefjes en nichtjes hadden het nieuws reeds gehoord, dat sprak vanzelf, want we hadden het er de gehele dag reeds over en weer over gehad.

Ja hoor, grootmoeder, die kon je zoveel vertelsels verhalen. Je weet wel, van die echte. Je vergeet ze nooit meer, je gehele leven niet.

En jawel, zo gebeurde het dat we in de late namiddag, toen de zon achter de groene boomtoppen te rusten ging, heel in de verte grootmoeder zag.

We renden, ik geloof nog harder dan de Surinaamse herten het kunnen, naar haar toe. Toen ze ons zag begon ze te zwaaien met haar stok, die ongeveer een halve meter langer was dan een gewone wandelstok, die ze altijd